

ТРИСКЛАДОВИКИ, РІЗНОМЕТРИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ ТА ПОЛІМЕТРІЯ В РУМУНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРАХ ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті порівнюється румунська і українська версифікація 1800 – 1839 років в аспекті використання трискладових розмірів, різнометричних форм та поліметричних конструкцій. Показано, що в обох літературах письменники вдавалися до таких форм рідко. Трискладові структури превалюють в українській поезії у формі здебільшого трискладових різностоповиків. Монорозмірні структури фіксуємо в обох літературах: Д 2, Амф 4ц – в румунській, Д 2, Д 4, Амф 2, Амф 4, Ан 4, Ан в – в українській. Трискладові різностоповики наявні лише в українській поезії. Поліметричні конструкції набули широкого використання в українській поезії.

Ключові слова: версифікація, метр, розмір, трискладовики, дактиль, амфібрахій, анапест, різнометричні конструкції, логаяд, поліметричні конструкції.

Крістінія Паладян

Трехсложники, разнометрические конструкции и полиметрия в румынской и украинской литературе первых десятилетий XIX столетия

В статье сравнивается румынская и украинская версификация 1800 – 1839 годов в аспекте использования трехсложных размеров, разнометрических форм и полиметрических конструкций. Показано, что в обеих литературах писатели употребляли такие формы редко. Трехсложные структуры преобладают в украинской поэзии, в основном в форме трехсложных разностопников. Равностопные структуры фиксируем в обеих литературах: Д 2, Амф 4ц – в румынской, Д 2, Д 4, Амф 2, Амф 4, Ан 4, Ан в – в украинской. Трехсложные разностопники только в украинской поэзии. Полиметрические конструкции получили широкое употребление в украинской поэзии.

Ключевые слова: версификация, метр, размер, трехсложники, дактиль, амфибрахий, анапест, разнометрические конструкции, логаяд, полиметрические конструкции.

Cristinia Paladian.

Three-syllable meter, different meters construction and polymeter in the Romanian and Ukrainian literature of the first decades of the 19th century

The article compares the Romanian and Ukrainian versification during 1800-1839 from the point of view of using three-syllable meters, different meter forms and polymeter construction. It is shown that in both literatures poets used this forms rarely. Tree-syllables structures prevail over Ukrainian poetry mostly as three-syllable forms with different meters. Similar meter structures can be identify in both literatures: Dactyl2, Amphibrach4 with Caesura – in the Romanian, Dactyl2, Dactyl4, Amphibrach2, Amphibrach4, Anapest4 – in the Ukrainian. Three-syllable forms with different meters are used only in Ukrainian poetry. Polymeter constructions are widely used in Ukrainian poetry.

Keywords: versification, meter, size, three-syllable meters, dactyl, amphibrach, anapest, different meter construction, logaed, polymeter construction.

Зіставлення румунського і українського віршування дає змогу, по-перше, увиразнити специфіку кожного з них, по-друге, повніше розуміти тенденції розвитку європейської версифікації. Питання про віршознавче вивчення румунського і українського поетичного матеріалу та про ямбічні і хорейні форми в обох літературах перших десятиліть ХІХ століття розглянуті в наших попередніх публікаціях [1, с. 5]. Показано, що в румунській літературі означеного періоду частка силабо-тонічних творів становила 40 % від усіх поезій; в українській, за даними В. Мальцева [4], – майже 70 %. Сегмент ямбічних форм в румунській літературі складав 47,6 %, хорейних – 47 %. В українській поезії частка цих метрів була такою: 80 і 14 відсотків від усіх силабо-тонічних творів періоду. Зосередимося на трискладовиках, різнометричних конструкціях та поліметрії в обох літературах.

Румунські поети вдалися до трискладових розмірів, лише експериментально, без широкого використання. Частка трискладовиків серед усіх силабо-тонічних структур становить лише 2 %. Серед них найбільший процент припадає на Амф 4ц (66,7 % від трискладових розмірів та 1,4 % від силабо-тонічних творів).

Цей розмір фіксуємо в творах Т. Чіпаріу „Типографія” (1833) та „Одужання” (1833). В обох поезіях немає постійної цезури, зустрічаються рядки, де словоподіл не збігається з межами стоп. Наведемо уривок вірша „Одужання”:

„În patul durerii, în doaga de moarte,	υ υ υ υ υ υ υ υ υ υ
Zăcut-am de mulți ani căzută rău foarte,	υ υ υ υ υ υ υ υ υ υ
Pân-ce numai pielea-mi rămase pe oase	υ υ υ υ υ υ υ υ υ υ атон.
Și grea răsuflarea-mi în veștedul piept.” [7, с. 86]	υ υ υ υ υ υ υ υ υ υ

У чотиристовиках „чистоту” розміру порушують понадсхемні наголоси та вкраплення несилабо-тонічних рядків. Так, у першому вірші в канві Амф 4ц з'являється один силабічний рядок (4 %). Другий вірш теж помережаний силабічними рядками: їхня частка становить 12,5 %. Рядків з обтяженнями – 7,1 %.

У середньому кількість рядків з понадсхемними наголосами у творах, написаних Амф 4ц, становить 3,5 %, відсоток рядків з атонаціями – 9,5.

Українські поети частіше вдавалися до тристових конструкцій, аніж румунські автори, але серед українського поетичного матеріалу тристовики також залишаються маловживаними. Найбільшу частку тристових структур зафіксовано в творчості М. Костомарова та А. Метлинського. Найуживанішим тристовим метром є амфібрахій, здебільшого амфібрахічні різностовики.

Монорозмірні конструкції представлені творами М. Костомарова „Хмарка” (Амф 2) та „Згадка” (Амф 4).

Прихильниками різностових амфібрахічних конструкцій були М. Костомаров, Л. Боровиковський, Є. Гребінка та А. Метлинський. Поети найчастіше використовували врегульовані різностовики „німецького” зразка – Амф 4343. Таким розміром написані вірші: „Гайдамаки”, „Козак” Л. Боровиковського, „Кінь” М. Костомарова. В інших творах поети комбінували різностові рядки: поезія Є. Гребінки „Човен” має схему Амф 4343443; вірш А. Метлинського „Старець” написаний Амф 4-5 „з урегулюванням довжини рядків усередині кожного катрена (Амф 4545, Амф 5454, Амф 4444)” [4, с. 11].

Дактилічний метр в румунській літературі характерний лише для одного твору. Це поема Я. Векереску „Дружба” (1834), яка витримана в ритмі Д 2. Частка Д 2 від трискладових розмірів становить 33,3 %, а процент від усіх силабо-тонічних віршів періоду – 0,7. Вірш доволі оригінальний, його ритміку підкреслює характер каталектики. Наведемо приклад:

Vine-acea vreme	└┐┐┐┐┐
Ce o doream	└┐┐┐┐
N-am a mă teme	└┐┐┐┐┐
Ce mă temeam. [9, с. 129]	└┐┐┐┐

У вірші фіксуємо також вкраплення іншорозмірних рядків – 21,7 % рядків написані Я 2. 39 % рядків мають атоновані стопи.

В українській поезії також зафіксований єдиний випадок використання двостовового дактилю. Такий ритм характерний для вірша М. Костомарова „І.І. Срезневському. При од'їзді його на чужину”.

Чотиристовий дактиль наявний лише в українському поетичному матеріалі, його зафіксовано у творі А. Метлинського „До гостей” та в поезії М. Костомарова „Туга”.

До анапестичних розмірів в означений період вдавалися лише українські поети. Ан 4 характерний для поезії А. Метлинського „Покотиполе”. Твір цього ж автора „Ніч” має ритм вільного анапеста, який, за твердженнями В. Мальцева, „іноді переходить у хорей, причому хореїчні верси йдуть цілими групами” [4, с. 11].

Анапестичні врегульовані різностовики наявні в творчості М. Костомарова та Л. Боровиковського. М. Костомаров вдався до різностовика „німецького” зразка Ан 4343 – таким розміром написана його „Грецька пісня”. Л. Боровиковський апробував іншу комбінацію анапестичних версів, його вірші „Чорноморець” та „Материна стріча” мають схему Ан 223223.

Не минули в своєму метричному репертуарі румунські автори і різнометричні конструкції. Вони постають, як віршова екзотика: від усієї поетичної силабо-тонічної продукції перших десятиліть ХІХ століття на них припадає 1,4 %. Звернулися до різнометричних конструкцій Г. Асакі „Подорож Дафни” (1836) та І. Редулеску „Портрет” (1836).

У першому випадку маємо врегульовану різнометричну конструкцію – силабо-тонічний логаед.

Такі форми М. Гаспаров вважав експериментальними і стверджував: „Логаедами в сучасному віршознавстві прийнято називати розміри, в яких складовий об'єм слабких інтервалів між сильними місцями посеред рядка неоднаковий, але з рядка в рядок (або із строфи в строфу) повторюється однаково” [2, с. 67].

В поезії Г. Асакі „Подорож Дафни” (1836) кожен піввірш має певну силабо-тонічну схему. Наведемо приклад:

„Mândră ca Venus, când întâi în lume	└┐┐┐┐┐ └┐┐┐┐┐┐	Д 2 + Х 3
S-a fost ivit	└┐┐┐┐	Д 2
Și când pre scoică, din albite spume,	└┐┐┐┐ ┐┐┐┐┐┐	Д 2 + Х 3
A răsărit” [6, с. 140].	└┐┐┐┐	Д 2

У першому піввірші пешого рядка маємо Д 2цу1, у другому – Х 3. Така ж будова характерна для третього рядка. У другому та четвертому рядках маємо „чистий” Д 2. Подібна схема з меншими чи більшими відхиленнями характерна для інших строф.

Різнометричну неврегульовану конструкцію фіксуємо у вірші І. Редулеску „Портрет” (1836). Тут автор невпорядковано поєднав у чотиривіршах хорей та амфібрахій. Наведемо для прикладу перший катрен:

„Coroana pe creștet în veci se-mpletește,	u l u u l u u l u u l u	Амф 4ц
În ochii-ți, seninul cel mai împăcat;	u l u u l u u l u u l u	Амф 4ц
Zâmbetul în buze-ți vesel strălucește,	l u u u l u l u u u l u	Х 6ц
Inima e-n chipu-ți cel nevinovat” [8, с. 62].	l u u u l u l u u u l u	Х 6ц

Переважає кількість рядків написаних 6-ст. хореем, їхній відсоток становить – 55,7. Амфібрахічними стопами написано 36 % версів. Також фіксуємо вкраплення силабічних рядків, їхня частка – 8,3 %. Обтяження наявні лише в 6-стопових рядках, їхній відсоток становить 5,5.

В українській літературі різнометричні структури представлені врегульованими формами, тобто логаетдами. Перші зразки українського логаетда з’являються в творчості Є. Гребінки та А. Метлинського. Є. Гребінка обрав для вірша „Варена” поєднання ямбічних та амфібрахічних розмірів – Я 4444 Амф 44. А. Метлинський поезію „Самотні співці”, яка має будову Х 4, закінчує чотирма логаетдичними строфами зі схемою Д 4 Х 5 Д 4 Х 5.

Уяву про поліметричну структуру навівають лише 2 % від усіх силабо-тонічних творів написаних румунськими авторами в перші десятиліття ХІХ-го століття. Таки схеми зустрічаються в творчості І. Хеліаде Редулеску, їхня частка серед його віршової силабо-тонічної продукції становить – 8,3 %.

Про російську поліметрію М. Гаспаров писав, що така конструкція допускалась в музичних жанрах ХVІІІ-го століття. На початку ХІХ ст., за твердженням віршознавця: „... попередній вид музичної поліметрії відступає на другий план. Його витісняє те, що можна назвати ліричною (або драматичною) поліметриєю: зміна розмірів в творі мотивується зміною настрою ліричного героя або виступом нового персонажу з новим настроєм. Стара поліметрія виділяла один розмір (зазвичай вільний ямб) як тло, на якому виступають інші розміри; в новій поліметрії всі розміри відчуюються рівноправними” [2, с. 130].

За класифікацією Н.Костенко, існують такі види ПК:

- 1) вірш і проза;
- 2) силабічні розміри з силабічними (С + С);
- 3) силабічні розміри з класичними, силабо-тонічними (С + КЛ);
- 4) силабічні розміри з некласичними, тонічними (С + НКЛ);
- 5) класичні розміри з класичними (КЛ + КЛ);
- 6) класичні з некласичними (КЛ + НКЛ) або навпаки (НКЛ + Л);
- 7) некласичні з некласичними (НКЛ + НКЛ). [3, с. 214].

У румунській літературі фіксуємо ПК, які належать до пунктів 3 і 5 даної класифікації. Серед них 66,7 % усіх ПК укладено силабо-тонічними розмірами з силабічними; 33,3 % – класичними з класичними.

Поєднання силабо-тонічних та силабічних розмірів вдало застосував І. Редулеску в поемі „Серафім і Херувім” (1833). Тут зміна ритму пов’язана із сюжетно-композиційними елементами. Основою ритму є силабо-тонічні розміри – 74,8 % рядків, які складаються з різнометричних ланок, серед яких найбільш вживаним є Я 6цн1 – 38 рядків (29 %), на другому місці Я 4цн1 – 12 рядків (9,2 %), далі Д 3 – 10 рядків (7,6 %), Х 4ц – 9 (6,9 %), Амф 4ц – 8 (6,1 %), Х 4 – 5 (3,8 %) та Я 3 – 5 (3,8 %).

Силабічна будова характерна для 25,2 % рядків. Силабікою виконано фрагменти, в яких описуються головні герої – Серафім і Херувім. Цікавим є той факт, що перші строфи означених фрагментів і в першому і в другому випадку є за будовою силабо-тонічним логаетдом (8,4 %), який в наступних строфах поступово переходить у силабіку. Наведемо приклад:

„Ochii tăi scânteiază,	l u u u u l u	Д 1+Х 2
Brațul tău e puterea,	l u u l u l u	Д 1+Х 2
Sabia-ți flăcărează	l u u u u l u	Д 1+Х 2
Cruntă îți e vederea,	l u u l u l u	Д 1+Х 2
Fața ta e fior!” [8, с. 71]	l u u l u l	Д 1+Х 2

Уявлення про поліметрію дає нам найбільша за обсягом поема І. Редулеску „Сон” (1836), яка складається із 20-ти частин. 18 частин поеми (90 %) витримані в річиші Я 6цн1. В VI-ій і VII-ій

частинах ритмічна схема змінюється: з'являються іншорозмірні рядки. Причому в VI-й частині поєднуються класичні і силабічні розміри, а в VII-й – силабо-тонічні з силабо-тонічними.

VI-а частина починається 14-ма рядками написаними Я бцн1. Далі відбувається перехід від 6-стопового ямба до силабічних рядків. Наступні дві строфи мають переважно силабічний характер, після якого знову з'являється Я бцн1 і завершується ця частина катреном, з ритмом „чистого” тристопового ямба. В процентній відповідності ритмічна картина VI-ої частини така: Я бцн1 – 60 %, силабічні рядки – 28,6 %, Я 3 – 11,4 %.

VII-а частина поеми „Сон” являє собою силабо-тонічну ПК. В тексті чергування різномірних версів характеризуються більшою впорядкованістю. Композиційно ми фіксуємо дві частини – розповідь і опис. Розповідь виконана Я бцн1 (25,5 % рядків), а опис – Д 4цу1 (66,6 %), який урізноманітнюється, зі стилістичною метою, вставкою Я 4цн1 (9 %).

На відміну від румунських авторів, українські поети частіше зверталися до поліметричних конструкцій. Такі твори набули широкого розповсюдження в епоху романтизму. За спостереженнями В. Мальцева поліметричні твори складають дві великі групи: „у першій – класичні твори поєднано з класичними (сюди ж відносяться твори з незначними вкрапленнями рядків дольникового типу), у другій – класичні з некласичними (силабічними)” [4, с. 12]. До поєднання силабо-тонічних розмірів з силабо-тонічними звернулися: М. Костомаров в віршах „Дівчина”, „Чорний кіт”, „Сон” та А. Метлинський в поезіях „Гетьман”, „Смерть бандуриста”, „Шинок”, „Гулянка”, „Пожар Москви”. Чергуванням силабо-тонічних розмірів характерна для поезій: М. Костомарова „Дід-пасішник”, „Поцілунок”, А. Метлинського „Козачая смерть”, „Степ”, Л. Боровиковського „Бандурист”, Т. Шевченка „Причинна”, „Катерина”. В поемі „Перебендя” Т. Шевченко поєднав силабічні розміри з силабічними.

Зробимо стислі висновки. До трискладових розмірів, у порівнянні з двоскладовими, як румунські так і українські автори вдавалися значно рідше. Трискладові структури превалюють в українській поезії, у формі здебільшого трискладових різностоповиків. Монорозмірні структури фіксуємо в обох літературах: Д 2, Амф 4ц – в румунській, Д 2, Д 4, Амф 2, Амф 4, Ан 4, Ан в – в українській. Тристопові різностоповики наявні лише в українській поезії. Здебільшого це форми з чергуванням 3-стопових та 4-стопових амфібрахічних та анапестичних рядків.

В означений період поети вдалися і до версифікаційних експериментів. В обох літературах зафіксована поява перших зразків різнометричних форм. В українській літературі вони представлені врегульованими структурами, тобто силабо-тонічним логаетом (Я 4444 Амф 44 та Д 4 Х 5 Д 4 Х 5). В румунській літературі наявні поодинокі зразки врегульованих (Д 2+Х 3, Д 2, Д 2+Х 3, Д 2) і нерегульованих (Амф 4ц – Х 6ц) різнометричних структур.

Поліметричні конструкції набули широкого використання лише в українській поезії. Серед українських ПК превалюють види в яких поєднано силабо-тонічні розміри з силабо-тонічними. Зафіксоване поєднання класичних і силабічних розмірів, силабічних з силабічними та класичних з незначними вкрапленнями дольникових рядків. В румунській літературі зафіксовано лише окремі твори в яких поєднуються класичні розміри з класичними та класичні з силабічними.

Література

1. Бунчук Б., Паладян К. Хореїчні форми в румунській і українській літературах перших десятиліть XIX століття // Б. Бунчук, К. Паладян // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. (Збірник наукових праць). Випуск 16. – Ужгород : Говерла, 2011. – С. 35-40.
2. Гаспаров М. Очерк истории русского стиха / М. Гаспаров. – М. : Наука, 1984. – 314 с.
3. Костенко Н. Українське віршування XX століття: Навчальний посібник / Н. Костенко. – К. : Либідь, 1993. – 586 с.
4. Мальцев В. Українське віршування перших десятиріч XIX століття. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук / В. Мальцев. – Тернопіль, 2007. – 20 с.
5. Паладян К. Ямб в румунській і українській поезії 1800 – 1839 років / К. Паладян // Науковий вісник Чернівецького національного університету. Випуск 547-548. Слов'янська філологія. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2011. – С. 54-61.
6. Asachi G. Opere / G. Asachi. – București : Minerva, 1973 – 795 p.
7. Cipariu T. Poezii / T. Cipariu. – Cluj-Napoca : Dacia, 1976. – 168 p.
8. Eliade-Rădulescu I. Opere. I. Versuri. Proză. Scrieri istorice și memorialistice / I. Eliade-Rădulescu. – București : Univers enciclopedic, 2002. – 1301 p.
9. Poezii Văcărești. Versuri alese / Ediție îngrijită de E. Piru, prefățată de Al. Piru. – București : Gramar, 2003. – 200 p.